

ȘTEFAN MOLDOVAN (1813-1900), SUSȚINĂTOR AL ȘCOLII ȘI BISERICII DIN VICARIATUL HAȚEGULUI. MĂRTURII DOCUMENTARE DE LA 1855-1856

Anca-Daniela HUȚ*

„Numele meu aș voi să treacă prin lumea aceasta
ca apa lină, care nu vatămă țărmi”
(Ștefan Moldovan)

Vicariatul greco-catolic al Hațegului a fost cârmuit, în decursul timpului, de nume marcante pentru istoria Bisericii, dar și a culturii române. Alexandru Fiscuti, Mihail Timpariu, Tiron Dragoș, Ciril Țopa, Iacob Radu, Iovian Nobili, Constantin Papfalvi, Ștefan Moldovan, Gavril Pop, Petru Pop, Beniamin Densușianu, Ioan Ianza, Nicolae Nestor, Valeriu Traian Frențiu, Teofil Crișan au fost toți vicari de Hațeg, ce s-au impus prin personalitatea lor intelectuală, cei mai mulți dintre ei fiind preoți de elită și autori de lucrări teologice, filosofice sau didactice¹.

Dintre aceștia, ne-am oprit la o figură interesantă și emblematică pentru istoria Țării Hațegului, la un „[...] om de fond, din acea falangă de transilvăneni care a purtat pe umeri de bronz soarta națiunii prin cel mai dificil răstimp al istoriei lor [...]”², anume Ștefan Moldovan. Fără îndoială, că dintre toți vicarii din acest spațiu cultural și religios, numele lui a fost cel mai des reamintit, întrucât „[...] în timpul scurt cât a funcționat ca vicar, a muncit și ostenit atât de mult pentru prosperarea și înflorirea acestui vicariat, încât pe dreptul și-a câștigat locul cel dintâi între vicarii cari au fost înaintea lui și de atunci în coace [...]”³.

Despre relevanța și complexa lui personalitate, care reprezintă punctul de referință pentru istoria oamenilor de seamă transilvăneni, pentru istoria

---

* Doctorand, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia; e-mail: danielanca_hd@yahoo.com.

¹ Basarab 2006, p. 162.

² Pascu *et alii* 1983, p. 256.

³ Radu 1913, p. 127.

culturii și a cărții vechi, s-a mai scris⁴. Dar, cu toate acestea, încă se mai simte nevoia arzătoare de a aduce contribuții la cunoașterea personalității și activității sale fructuoase. De aceea, în cele ce urmează, ne propunem să urmărim câteva aspecte inedite privind activitatea cultural-religioasă susținută de personalitatea atât de complexă a lui Ștefan Moldovan. Am socotit că examinarea acestor problematici contribuie la întregirea imaginii vicarului, dar și la identificarea unor aspecte importante pentru istoria locală a Țării Hațegului.

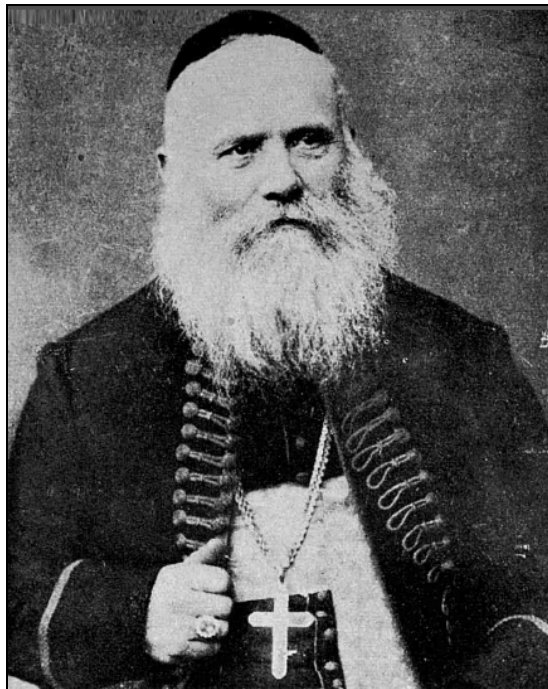
Demersul științific inițiat de noi s-a născut, așadar, dintr-o necesitate obiectivă, aceea de a reconsidera profilul canonicului, cărturarului și omului politic Ștefan Moldovan, precum și de a pune în valoare un aspect, mai puțin valorificat, al activității sale din perioada în care a funcționat ca vicar al Hațegului. Trebuie totuși să facem precizarea că dintre documentele de care dispunem, unele nu sunt într-un tot necunoscute. La ele, în decursul vremii, s-au mai făcut referiri, fiind citate și utilizate, uneori chiar publicate în întregime. Însă, chiar dacă documentele sunt doar parțial inedite, indicarea și editarea lor, în acest context, ni s-a părut necesară, întrucât ele contribuie la cunoașterea lui Ștefan Moldovan, a celui care și-a legat numele de numeroase inițiative, menite să asigure progresul școlii și al Bisericii din Vicariatul Hațegului. Dar, înainte de a trece la analiza propriu-zisă a documentelor, să ne reamintim câte ceva despre omul Ștefan Moldovan.

Născut în 6 august 1813, în comuna Ciugudu de Câmpie, din comitatul Turda, Ștefan Moldovan a studiat la școlile din Cluj, Bistrița și Blaj, având colegi, între alții, pe Iacob Mureșianu și Andrei Mureșianu, iar ca profesori pe vestiții Timotei Cipariu, Ioan V. Russu și Gavril Pop. După absolvirea filosofiei și teologiei la Blaj, între anii 1837-1838, a fost numit profesor de matematică, de către episcopul Ioan Lemeni, la liceul pe care îl absolvise. În 1838 s-a căsătorit cu Ana Porea din Mediaș, în același an fiind și hirotonit ca preot și apoi numit paroh în Ghiriș și administrator protopopesc al Beiului, calitate în care a funcționat 9 ani, până în 26 aprilie 1847, când a fost desemnat paroh și protopop la Mediaș. Cu această din urmă poziție în ierarhia bisericească, în viața lui Ștefan Moldovan s-a deschis o nouă și interesantă pagină, demnă de remarcat prin inițiativa lui politică desfășurată în jurul unor repere naționale. Ca atare, în timpul revoluției de la 1848, în acea „primăvară a popoarelor”, s-a afirmat, alături de marii săi

---

⁴ Date despre viața și activitatea lui Ștefan Moldovan, întâlnim în necrologul său din *Unirea* 1900, p. 45, dar și la Radu 1903, p. 127-130; Radu 1913, p. 127-128; Patachi 1957, p. 71-81; Teodor 1972, p. 259-265; Naghi 1979, p. 306; Naghi 1986-1987, p. 421; Giura, Racoviță 1979, p. 409-430; Rusu 1990, p. 243-253; Comșa, Seiceanu 1994, p. 75-76; Păcurariu 2002, p. 309-310; Păcurariu 2004, p. 328; Baci 2005, p. 109-113.

contemporani, prin luări de poziție și acțiuni politice întemeiate pe principiile libertății, egalității și frățietății, care însă nu au depășit modalitățile petiționale⁵.

Fig. 1. Ștefan Moldovan (1813-1900)

Membru al Comitetului Național din Sibiu, Ștefan Moldovan a fost numit în noiembrie 1848, alături de Stephan Ludwing Roth, „comisar imperial de pacificare” la Cetatea de Baltă⁶. Ajuns aici, protopopul scria că un

„momentu dorerosu a fost acest'a pentru mine că parochu, - că me despartiu de baserica si de poporulu meu celu amatu; că tata-de familia, că pentru oficióse politice me despartiu de soci'a mea insarcinata si de alti 4 prunci mici ai mei, si inca spre din insemnata de Domineca, si de lasare de dulce pentru postulu nasc⁷”.

Lui Ștefan Moldovan îi era acum încredințată administrația comitatului, pe care era obligat să-l organizeze după indicațiile Comitetului

---

⁵ Giura, Racoviță 1979, p. 413.

⁶ Păcurariu 2004, p. 328.

⁷ Moldovan 1875a, p. 130.

de la Sibiu⁸. Dar, activitatea de la Cetatea de Baltă a fost întreruptă brusc de victoriile trupelor generalului Bem. Astfel, evenimentele luând o turnură periculoasă, pentru a-și „scăpa viața de urgia rebelilor lui Bem”⁹, Ștefan Moldovan s-a retras înspre Mediaș și apoi la Sibiu:

„asia amu incarcatu iute soçi'a si 4 prunci pe caruti'a protopopului Farago, érape carulu meu amui pusu ceva vestmente de patu si de imbracatu si puiçina provisiune”¹⁰,

de unde a aflat, de la cumnatul său că i-a fost devastată gospodăria:

„locuindu eu în scôla, imi aduse cumnatulu meu Georgiu Porescu nunciulu. Că petrecându Bem în Mediasu 14 dile, casa'a mea parochiala s'a tienntu sub paza militaria, si asia a fostu neatacata; inse dupa ce s'a departatu Bem de acolo, unii cetatieni, sasi, romani si tiegani, insoçiti cu cati-va honvedi pre la vecinii mei incortelati, au intratu în curte si mi-au jafuitu cas'a”¹¹.

De la Sibiu, Ștefan Moldovan s-a refugiat cu întreaga familie în Țara Românească, după care se pare că, în luna august a anului 1849, a revenit în Mediaș.

La 1852, „[...] episcopul noũ denumit Șuluț, aprețind virtuțile și calitățile alese ale protopoului Ștefan Moldovan [...]”¹², îl va numi pe acesta paroh primar și vicar foraneu la Hațeg, funcție pe care o va ocupa până în anul 1857¹². Apreciindu-i-se activitatea din perioada anilor 1852-1857, în această funcție, Ștefan Moldovan a fost numit, la 15 ianuarie 1857, canonic și, mai apoi, în 30 noiembrie 1859, înalt prepozit la Episcopia din Lugoj.

După o viață cu multiple preocupări, în care vorbele i s-au împletit cu faptele, Ștefan Moldovan a murit la 4 noiembrie 1900. Vestea stingerii sale din viață a fost anunțată în *Unirea*, în necrologul publicat în 10 noiembrie 1900:

„Diecesa Lugoșului este în doliu; nestorul sêu, venerabilul preposit Ștefan Moldovan, după o viață îndelungată și bogată în merite pentru biserica și neamul nostru s'a dus să-și ȳea rêsplata ostenelelor sale multe și mari, cari în veci nêuitată ȳ vor păstra memoria. Prepositul capitular și Prelatu pontificiũ Ștefan Moldovan a repausat în Domnul Duminică în 4 Novembre a. c. la 10½ ore sêra în etate de 88 de ani după un morb îndelungat, suferit cu rară răbdare creștinéască și în decursul căruia în repețite rînduri a primit cu evlavie ss. Sacramente ale muribundilor”¹³.

---

⁸ Teodor 1972, p. 262.

⁹ *Unirea* 1900, p. 45.

¹⁰ Moldovan 1875b, p. 165.

¹¹ *Ibidem*, p. 167.

¹² *Unirea* 1900, p. 45.

¹³ *Ibidem*.

În ținutul Hațegului, al cărui vicar a fost numit la 1852, Ștefan Moldovan „prin activitate lăudabilă, zel neobosit”¹⁴, și-a legat numele de numeroase inițiative menite să îmbunătățească situația clerului și a credincioșilor săi. Preocupările sale, în acest sens, sunt evidențiate de vizitele canonice pe care le-a făcut în întreg vicariatul Hațegului și de informațiile amănunțite și prețioase pe care le-a furnizat, referitoare la situația parohiilor din acest ținut¹⁵. Cuprinse în două tomuri, rapoartele, încorporând numeroase consemnări cu valoare istorică și oferind o imagine rară și globală a satelor și bisericilor hațegane, au fost trimise de către Ștefan Moldovan la forul său ierarhic superior din Lugoj și, ulterior, de aici au fost trecute, împreună cu întreaga arhivă locală, la Timișoara, în depozitele Arhivei Mitropolitane Ortodoxe¹⁶.

În peregrinările sale prin Țara Hațegului, Ștefan Moldovan, în calitatea sa de vicar, s-a informat, în mod firesc, de starea efectivă a clădirilor ce aparțineau Bisericii și de dotările pe care acestea le aveau. Un real interes a dovedit și pentru oamenii care erau în slujba Bisericii, precum și pentru enoriași. S-a preocupat mereu de situația materială și de creșterea nivelului de pregătire al preoților, pentru ca aceștia, la rândul lor, să poată deveni învățători pentru alții, de educația poporului și, nu în cele din urmă, de construirea localurilor în care să se desfășoare, în condiții cât de cât prielnice, instrucția școlară¹⁷.

În opinia lui Ștefan Moldovan, preotul avea mai multe atribuții. El era îndrumătorul spiritual al comunității, învățătorul poporului, dar și „stâlpul unirii”. Altfel spus, preotul se bucura de o mare autoritate morală și de un înalt prestigiu social. El era punctul central în jurul căruia trebuia să graviteze întreaga existență a comunității, una din cele mai însemnate misiuni ale sale fiind legată de progresul intelectual al credincioșilor¹⁸.

Interesul și respectul pentru școală și menirea sa, l-au determinat pe Ștefan Moldovan ca îndată după instalarea sa în oficiul vicarial, „[...] văzând starea ticăloasă în care se află poporul român din acest ținut, din cauza lipsei totale de școale”¹⁹, să lupte pentru înființarea de școli elementare românești, dar și a uneia pentru pregătirea corespunzătoare a învățătorilor.

Plecând cu încredere în această direcție, Ștefan Moldovan a deschis așadar seria demersurilor ce vizau înființarea de școli elementare atât de

---

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Vulea 2002, p. 122.

¹⁶ Naghi 1986-1987, p. 306.

¹⁷ Vulea 2002, p. 122.

¹⁸ *Ibidem*, p. 122-123; vezi și Adăscăliței 2006, p. 75-85.

¹⁹ Radu 1913, p. 146.

așteptate și necesare ridicării culturale a satelor hațegane. Pentru atingerea obiectivelor propuse, s-a folosit de diverse mijloace, de la memorii adresate autorităților transilvănene, până la convocarea unor consfătuiri cu preoții, ocazie cu care a pus accentul pe beneficiile instrucției canonice. Aceste împrejurări i-au oferit ocazia întâlnirii directe cu oamenii ținuturilor hațegane, pe care s-a străduit să-i convingă să înființeze școli și, totodată, să se îngrijească de localurile de școală, de dotarea lor corespunzătoare, precum și de plata dascălilor²⁰.

La repetatele cereri și memorii, adresate guvernatorului Transilvaniei, i s-a răspuns, cu adresa nr. 498/1853, că nu de școli are nevoie comitatul, ci de dascăli. În acest scop, i s-a propus să găsească soluția pentru pregătirea dascălilor, prin deschiderea de către autoritatea bisericească (episcopia sau vicariatul) a unei preparandii la Hațeg²¹. Ca urmare a acestui fapt, Ștefan Moldovan a trecut imediat la conceperea și redactarea unui plan amănunțit privind înființarea și funcționarea preparandiei. Astfel, el s-a adresat Episcopiei de la Lugoj, precum și direct mitropolitului Șuluțiu, cerând asistență pentru punerea în practică a acestui deziderat. După stăruitoare eforturi, aprobarea, pentru înființarea preparandiei, din partea guvernului s-a făcut la 7 noiembrie 1854 și pentru susținerea ei s-au încasat de la comune 1482 florini și 5 crețari²². Cursurile se desfășurau pe trei ani și cinci semestre și se bazau pe predarea următoarelor discipline: Scrierea și citirea română, Germană și Maghiară, Gramatică, Catehismul și istoria biblică, Istoria naturală, Aritmetica, Istoria patriei, Pedagogia, Geografia, Economia și Cântările bisericești²³. Chiar dacă noua școală a pornit la drum cu un program de funcționare stabilit cu mare precizie până la cele mai mici detalii, problemele cu care s-a confruntat ulterior au determinat, în cele din urmă, în lipsa unor soluții adecvate și a sprijinului financiar, încetarea cursurilor în luna iulie a anului 1857²⁴.

În cei peste trei ani cât a funcționat, preparandia a pregătit elevi „[...] din cele mai depărtate părți ale comitatului, mulți dintre ei s'au făcutu preoți și învățători, măi alesu în Țéra Hațegului [...]”²⁵, acest fapt contribuind la transformarea calitativă a corpului profesoral și a procesului didactic, cât și la întărirea sentimentului speranței într-un viitor mai bun, prin înființarea mai multor școli.

²⁰ Vulea 2009a, p. 29.

²¹ Pentru mai multe detalii despre Preparandia de la Hațeg, vezi Lazăr 1989, p. 503-511; Vulea 2009a, p. 38-50.

²² Radu 1913, p. 152.

²³ *Ibidem*, p. 151; Lazăr 1989, p. 507; Albu 1971, p. 130.

²⁴ Vulea 2009a, p. 39; Radu 1913, p. 152.

²⁵ Olteanu 1892, p. 243.

Implicarea efectivă a lui Ștefan Moldovan, prin activitatea desfășurată, în folosul Bisericii și a școlii din Țara Hațegului, în perioada în care a avut încredințat vicariatul spre conducere și administrare, reiese și din documentele publicate mai jos.

Astfel, primul document din 7/19 noiembrie 1855²⁶ (**anexa 1**) vorbește despre casa parohială din Lunca Cernii, care se pare că nu mai era locuibilă din cauza lipsei unei sobe de încălzit. Casă parohială a existat în Lunca Cernii încă dinainte de anul 1848, însă ea a fost distrusă de revoluționarii maghiari. Prin urmare, în anul 1852, așa cum era firesc și cum nevoia o cerea, s-a zidit o nouă casă parohială, care a rezistat numai până la 1885, când în locul ei s-a ridicat tot una din lemn de fag, „mică și scundă”. Abia în 1908 s-a construit o locuință „frumoasă și modernă, vrednică de un popor așa numeros”²⁷.

Dincolo de precaritatea situației casei parohiale din Lunca Cernii, ce ne-o dezvăluie documentul în cauză, ceea ce impresionează este încercarea lui Ștefan Moldovan de a convinge nu pentru prima oară, ci pentru a doua oară, Dregătoria Cercului Hațeg, de necesitatea ridicării unei sobe în casa preotului, întrucât:

„acum Preutesa au nascutu unu pruncu, si din recelă sau bolnăvitu si zace jos, Parochulu R. D. George Albulescu, nu pote se se desparte de langa densa recela sau maritu; si nimenui nu i milă de densii – batăr de ar si peri acolo, si nu se îngresiescu se facă sobă în casă ca se potă face focu ca se nu se stîngă de recelă”.

Al doilea document, ce datează din 6/18 noiembrie 1855²⁸ (**anexa 2**), consemnează că la 10/22 noiembrie 1855 urma să se țină, în Hațeg, un sinod vicarial pentru „Inscrierea Tabellelor Matriculare, a Conspectelor Casatoriale, si a Tabellelor Scolastice”. Cu acest prilej, Ștefan Moldovan, prin intermediul actului emis de cancelaria vicarială, a făcut cunoscut Dregătoriei Circulare din Hațeg să trimită din partea sa un împuternicit pentru a asista la desfășurarea sinodului. Trebuie precizat că în conducerea afacerilor administrativ-spirituale ale districtului Hațeg, vicarul mai beneficia, pe lângă parohul secundar și forul protopopesic, și de asistența sinodului vicarial. Convocate, de regulă, de două ori pe an, primăvara și toamna, sinoadele se puteau întruni și mai des cu ocazia unor evenimente speciale sau dacă episcopul cerea acest lucru²⁹. La început, sinoadele se desfășurau în Hațeg, iar mai apoi organizarea lor s-a făcut, prin rotație, în

---

²⁶ SJANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 15/1855, nr. doc. 540, f. 1.

²⁷ Radu 1913, p. 251.

²⁸ SJANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 15/1855, nr. doc. 539, f. 3.

²⁹ Vulea 2009b, p. 90.

toate parohiile în scopul unui contact direct cu lumea rurală. Fiind un însemnat organ local al Bisericii, sinodul dezbătea varii probleme, dar relevante pentru activitatea din district. O însemnatate mai mare o aveau cele care erau convocate în vederea informării clerului asupra ultimelor modificări, legate de modul de redactare a documentelor oficiale, matricole, tabele cu mișcarea populației, introduse de către autoritățile civile³⁰.

Cert este că, prin invitația făcută la sinodului vicarial din 10/22 noiembrie 1855, Ștefan Moldovan dovedește că a fost un bun reprezentant al scaunului vicarial, care s-a remarcat prin calitatea de păstor spiritual și bun organizator al districtului Hațeg.

Preocuparea evidentă a lui Ștefan Moldovan pentru corpul parohial, prin grija de a asigura preoților o situație materială bună, condiție, de altfel, esențială pentru îndeplinirea sarcinilor ce le reveneau din această calitate, se desprinde dintr-un document, din 20 iunie/2 iulie 1855³¹ (**anexa 3**). Astfel, pe deplin solidar cu preotul din Valea Lupului, Ștefan Moldovan a solicitat, cu o deosebită insistență, găsirea urgentă a unei modalități prin care comunitatea de acolo să-și respecte obligația de a da parohului plata cuvenită, constând din o zi de lucru și două mierțe de porumb cu tuleu de fiecare familie, și „[...] sel cinstească după cuviința și mai multu se nu i facă nicio supărare [...]”.

Ultimele două documente pe care le publicăm aici, din 19/31 iulie 1856³² (**anexa 4**), respectiv 7/19 decembrie 1856³³ (**anexa 5**), se referă la banii ce trebuiau strânși pentru asigurarea funcționării cursului preparandial, din contribuția votată de comune în acest scop. Pentru asigurarea menținerii cursului școlar pregătitor de la Hațeg s-a decis, încă din zilele de 19 și 20 octombrie, prin sinodul vicarial amintit, ca susținerea financiară, ce includea plata dascălilor și alte cheltuieli, să revină comunităților greco-catolice hațegane, care urmau să achite anual, de fiecare familie, o contribuție de 20 de creițari³⁴. Pe baza hotărârilor adoptate în sinodul vicarial de la Hațeg, s-a trecut la încheierea unor contracte între comunitățile greco-catolice și vicariat, pentru plata acestei sume. Însă, din cauza greutăților materiale, taxa stabilită prin contracte pe comunele vicariatului, s-a făcut destul de greu și cu întârzieri mari, Ștefan Moldovan fiind nevoit de mai multe ori, din acest motiv, să apeleze la autorități. Așa se face că la 19/31 iulie 1856, Ștefan Moldovan trimitea o scrisoare Dregătoriei Pretoriale din Hunedoara prin

³⁰ *Ibidem*, p. 90-92.

³¹ SJANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 15/1855, nr. doc. 375, f. 7, 8v.

³² *Ibidem*, dosar 11/1856, nr. doc. 353, f. 1-2v.

³³ *Ibidem*, nr. doc. 582, f. 6, 7v.

³⁴ Radu 1913, p. 151, 251.

care solicita strângerea sumei de 17 florini și 40 creițari, ce reprezenta contribuția a 42 de familii din Hunedoara, de câte 14 florini, și a 11 familii din satul Boș, de 3 florini și 40 creițari, în puterea contractului stabilit în anul 1854. Fără să primească un răspuns din partea autorităților, după cinci luni Ștefan Moldovan cere, din nou, preturii din Hunedoara, prin scrisoarea din 7/19 decembrie 1856 să „[...] binevoiasca a despune grabnica scoterea numitei suma [...]”.

Acțiunea lui Ștefan Moldovan pe lângă Dregătoria Pretorială din Hunedoara, prin care se urmărea asigurarea resurselor necesare susținerii institutului preparandial, reprezintă o dovadă incontestabilă a interesului său față de cauza școlii.

Documentele ni-l prezintă pe Ștefan Moldovan ca pe o persoană atentă la ce se întâmplă în jurul ei, el implicându-se activ în viața comunității hațegane. Anii petrecuți de acest vicar la Hațeg, prin inițiativele sale în domeniul școlar, în problema înzestrării satelor hațegane cu biserici și a acestora cu minimul necesar desfășurării optime a cultului divin, au avut valoarea unei pietre de hotar pentru evoluția ulterioară a vicariatului³⁵.

În concluzie, putem afirma, cu deplină îndreptățire, că prezența vicarului Ștefan Moldovan, în secolul al XIX-lea, în Țara Hațegului a însemnat pentru românii de aici o revigorare a vieții din punct de vedere cultural și bisericesc. Îndeplinindu-și cu onoare misiunea în vicariatul Hațegului, pe care l-a administrat și l-a condus vreme de cinci ani (1852-1857), el a contribuit, prin vasta acțiune de școlarizare și prin bogata activitate bisericească desfășurată aici, la nașterea și întărirea unor proiecte, care ulterior, prin succesorii săi în scaunul vicarial, vor înscrie ținutul Țării Hațegului în cursul firesc al modernizării.

Fără îndoială că ar fi mai multe de spus despre omul Ștefan Moldovan, despre calitățile sale și despre intensa și productiva sa activitate. În ceea ce ne privește, ne-am rezumat în acest studiu doar la creionarea unora dintre ipostazele prin care, așa cum spunea Iacob Radu „[...] și-a câștigat merite nepieritoare și și-a scris numele cu litere de aur în cartea culturii neamului românesc”³⁶. S-a încercat, în cercetarea întreprinsă, dincolo de detaliile biografice, judecarea legăturii de spirit a lui Ștefan Moldovan cu locurile hațegane, exemplificând cu câteva documente de arhivă, inedite și edite, activitatea pe care a avut-o în această zonă.

În spiritul acestei idei, sperăm, că în viitorul apropiat cineva, poate chiar noi, va găsi timp și răbdare să caute și să citească prin mulțimea de

---

³⁵ Vulea 2009b, p. 53.

³⁶ Radu 1913, p. 128.

documente, ce așteaptă să fie studiate și descifrate, mărturii care să întregască tabloul desenat aici.

Anexa 1

„Nr. 540

Inclitei C. Regesci Deregătorie Cercularia
din Hatiegu

Batârcă, fiindu în Visitatiunea cei Canonicescă în luna trecută la Lunca-Cernii, am datu orenduelă Cțitoriloru Besericei ca în cointielegere cu Judecile Satului se aducă Sobă batâr de cahale, si se o clădescă în casa Parochială carea acum în tomnă numai sau lipitu cu grabă și e neuscată;

Inse aceia nu au bagatu in samă despunerea me:

Acum Preutesa au nascutu unu pruncu, si din recelă sau bolnăvitu si zace jos, Parochulu R. D. George Albulescu, nu pote se se desparte de langa densa recela sau maritu; si nimeniu nu i milă de densii – batâr de ar si peri acolo, si nu se îngresiescu se facă sobă în casă ca se potă face focu ca se nu se sîngă de recelă;

De aceea cu umilintia se rogă assistentia Incl. C. R. Deregătorie, ca se binevoiască a trimite unu Executor pe Satu, carele se fie acolo până când se va redica sobă în Casa Parochială.

De la oficiulu Vicariale a Hatiegului
Hatiegu 7/19. Noem: 1855
Stefanu Moldovanu
vicariu”

(S)JANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 15/1855, nr. doc. 540, f. 1)

Anexa 2

„Nr. 539

Inclitei C. Regesci Deregătorie Cercularia
din Hatiegu

Cu totă onorea se aduce întru cunoscintia, cumcă Joi ce vine adecă în 10/22. Neom: se va ține aici la Casele Vicariale Synodul cel pre-înaltu demândatu de Tomnă, pentru Inscierea Tabelleloru Matriculare, a Conspectelor Casatoriale, si a Tabelleloru Scolastice se:

Pentru aceea se bine-voiască si Incl. C. R. Deregatorie din partea sa a depune unu D. Commissariu pentru de a assista acestui Synodu după cum Pre-înaltele demândari ne oblegă; - remându cu totă reverintia.

De la oficiulu Vicariale a Hatiegului
Hatiegu 6/18. Noem: 1855
Stefanu Moldovanu
vicariu”

(S)JANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 15/1855, nr. doc. 539, f. 3)

Anexa 3

„Nr. 375/855

Inclitei C. Regesci Deregătorie Cercularia
d'în Puii

Poporul din Valea-Lupului prin bunatiile și lasarea Parochului seu, sau facutu înderevnicu, și acum și de au fostu sollicitatu prin Parochulu din Pui – barbatu în numele acestui Scaunu, că Parochului seu se plătescă pe totu anulu 1 di de clacă, și 2. mertie de cucuruz cu tuleu; partea ce mai mare d'în poporu, în protiva preavutului obiceiului, și a pratei în acestu vicariatu în totu loculu până astadi pazite, aceea a face, nu voiesce, pre cum se cunosce mai pe largu din aici allaturatulu sub A, reportu a Fr. Parochu din Pui-barbatu.

Deci iarăși cu totă onorea e rugată Inc. C. R. Deregătorie Cercularia, ca se binevoiască a lua sub a sa gratiosa patronime pre sus numitul Fr: Parochulu jeluitoriu din Valea-Lupului - iară poporului de acolo ai pune cu îndurare Strînsă poruncă, că de aci în colo se se tiie de aceea îndatorire a da Parochului Seu 1. di de Clacă și 2. mertie de cucuruz cu tuleu, și sel cinstească după cuviința și mai multu se nu i făcă nicio supărare.

De la officiulu Vicariale a Hatiegului
Hatiegu 20 Iunie/2 Iulie 1855
Ștefanu Moldovanu
vicariu”

(S.JANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 15/1855, nr. doc. 375, f. 7)

Anexa 4

„Nr. 353

Inclitei C. Regesci Deregatorie Pretoriala
d'în Hunidora

Pentru ca se se întemeie'die Scola Preparandiala de Dascalii aici în Hatiegu, la a. 1854 au fostu provocate tôte Comunitatile acestui Vicariatu de a concurge cu subsidiu voluntariu de 20 xr: m. c:

Intre acestea Comunitati sau deosebitu și Comunitatile GrCatholice, din oppidulu Hunidora și din Satulu Boos Iurisdicțiunei Inclitei C. R. Deregatorii Pretoriale a Hunidorei Suppuse, și anume:

D'în Hunidora în 7/19 Ian: 1854 sau subscrisu 42. inși fie care cu câte unu vigesimariu, sau cu o summa de 14 fmc. pre cum arata contractulu de sub X aici allaturatu; asiderea

Din Comunitatea Boos în 19/1. 1854 sau subscrisu 11 inși cu una Summa de 3 f 40 xr: m. c. pre cum se cunosce din contractulu de sub y.

Iara Excelsa C. R. Locutenentia prin gratiosa Sa Nota din 7 Noem: 1854. Nr: 18.161/2246 au binevoitu a approba acesta Scola pe temeiuulu Contractelora subasternute între carele sunt și acestea doue Contracte de sub x și y.

Acestea Contracte mai tardiu după aceea sau submissu Protopopului GCath: a Hunidorei Adm. R. D. Ioanne Fodor ca se midiloesca scoterea baniloru acestora.

Inse D. Sa in officioasa Sa din 13/25 Iulie a. c. Nr. 87. le au retrimisu cu acelu adausu, cumca indesiertu sau ostenitu cu vorbe bune a scote acestu appromissu, ca appromittenttu îl totu amâna, pâna ce vor ave bani de îndemâna.

Iara acestu Officiu este strîmtoritu a plati Casa de Scola si pe Dascalulu, si a da Sama Excelesi C. R. Locutenentia despre manipulasiunea baniloru spre acestu scopu destinati, pînă într'unu xriu.

De aceea cu totă cuvenita umilintia se roga Inc. C. R. Deregatorie Pretorială, că cu a Sa Gratiosa assistentia se binevoiască a despune scoterea summei acesteia de 17 f 40 x m. c. in Contractele sub x și y cuprînsă, si în catu se va pute mai in graba prin officiu Archi-Diaconale d'în Hunidora pe langă quietantia competente de acolo priminda, a face strapunerea summei acia la acestu Scaunu Vicariale.

De la Officiulu Vicariale a Hatiegului
Hatiegu 19/31 Iulie 1856
Stefanu Moldovanu
Vicariu"

(SJANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 11/1856, nr. doc. 353, f. 1)

Anexa 5

„Nr. 582

Inclytei C. Regesci Deregatorie Pretoriala
d'în Hunidora

In puterea contracteloru date de buna voie de la Comunitatile GrCath. din Hunidora si Boosiu pe sama Institutului Preporandiale de Dascali întemeietu in Hatiegu, si recunoscutu de catre Excelsa C. R. Locutenentia, carele cuprindu in sine o valoare de 17 f 40 xr mc sau fostu rugatu de aici Inc: C. R. Deregatorie Pretoriala încă în 19/31 Iulie a. c. Nr: 353, ca se binevoiasca scoaterea si subministrarea in coce a Summei acia pentru scopulu menitu:

Inse pana adi in decursu de 5 luni de dile ne capatându niciunu respunsu acestu officiu îngrisiatu pentru sustinerea acestui Institutu, si deplinirea lipseloru si a pretensiuniloru cu acela împreunate a doua oră cu tota onorea recurge la Inc: C. R. Deregatorie Pretoriala si o roga ca se binevoiasca a despune grabnica scoterea numitei suma, de va fi lipsa si pe calea elecutiunei si banii ai submittei la acestu officiu.

Si acum ajungîndu cu voia lui Ddieu în presera Anului Nou 1857 cu devotiune se roga puterea cei aeterna, ca intru ivirea si decurgerea Anului acestuia prevenitoriu, se trimitia dintru Inaltime multimea indurariloru sale celoru avute preste Incl: C. R. Deregatorie Pretoriala, ca se pota inainta binele de comunu alu subditiloru sei pentru Ddieu, Imperatu, si Patria, si pentru perennarea Onorei si adaugerea fericitei Sale: - avîndu bunatate aprimi sub a Sa Patronime si de aci in colo pre acestu Institutu Scolasticu pentru înaintarea luminarii publice întemeietu.

De la officiu Vicariale a Hatiegului
Hatiegu 07/19. Dec: 1856
Stefanu Moldovanu
Vicariu"

(SJANH, fond *Prefectura Județului Hunedoara-Preturi*, dosar 11/1856, nr. doc. 582, f. 6)

Ștefan Moldovan (1813-1900): Proponent of the School and Church of the Hațeg Vicariate. Supporting Documents from 1855-1856

(Abstract)

The research objective of this study is to analyse some aspects of the cultural-religious activity of Ștefan Moldovan, a keen collector of historic documents, book-lover and passionate researcher delving into the past of the Transylvanian Romanians, who during his tenure as vicar of Hațeg, between 1852-1857, linked his name to numerous initiatives aimed at ensuring the progress of both school and Church in the Hațeg vicariate.

The spirit of Ștefan Moldovan, his multiple qualities and his intense as well as productive activity have been long dealt with but nevertheless many pages can still be covered. As regards this study, we limited to outlining some of the aspects that, as Iacob Radu said, “earned him unfading merits and got his name inscribed in golden letters in the book of the Romanian culture”. Beyond the bibliographical details, we also attempted to analyse the spiritual link Ștefan Moldovan had with the Hațeg area bringing as supporting evidence several archive documents, both published and unpublished, dating from 1855-1856.

During his wanderings across Țara Hațegului, Ștefan Moldovan, in his capacity of vicar, gathered information as to the actual state and endowments of the church buildings. He showed genuine interest in the church servants and also in the parishoners. He gave his attention to the priests' material condition and training so that they could, in they turn, teach others, to the education of the people, and last but not least, to building appropriate locations so that school education could take place, inasmuch as possible, in good conditions.

As a conclusion, we can say that, beyond any shadow of a doubt, the presence of the vicar Ștefan Moldovan in Țara Hațegului in the 19th century resulted in an invigorated cultural and church life for the Romanians living there. He fulfilled his mission of leading and looking after the vicariate of Hațeg over 5 years (1852-1857) with honour. The extensive schooling action undertaken and his rich church activity, led to the birth and consolidation of projects which, via his successors, would lead Țara Hațegului onto the path to modernisation.

Abrevieri bibliografice

- Adăscăliței 2006 - Felicia Adăscăliței, *Situația materială a bisericilor în protopopiatul greco-catolic al Hunedoarei (1853-1867)*, în *ArbSom*, 5, 2006, p. 75-85.
- Albu 1971 - Nicolae Albu, *Istoria școlilor din Transilvania între 1800-1867*, București, 1971.
- Baciu 2005 - Daniel-Simion Baciu, *Coordonate ale vieții lui Ștefan Moldovan din perspectiva corpusului de scrisori cu George Barițiu*, în *BCȘS*, 11, 2005, p. 109-113.
- Basarab 2006 - Maria Basarab, *Vicariatul Hațegului. Fișe de cronică*, în *Sargetia*, XXXIV, 2006, p. 161-164.
- Comșa, Seiceanu 1994 - Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului (1754-1948)*, Blaj, 1994.

- Giura, Racoviță 1979 - Lucian Giura, Mihai Racoviță, *Fruntașul revoluționar de la 1848: Ștefan Moldovan*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 409-430.
- Lazăr 1989 - Ioachim Lazăr, *Preparandia din Hațeg*, în *AIIA*, XXIX, 1989, p. 503-511.
- Moldovan 1875a - Ștefan Moldovan, *Extrasu dein dioariulu vieții mele dela 15 martie 1848 pana la 18 ianuarie 1849*, în *Transilvania*, VIII, nr. 11, iunie, 1875, p. 129-132.
- Moldovan 1875b - Ștefan Moldovan, *Extrasu dein dioariulu vieții mele dela 15 martie 1848 pana la 18 ianuarie 1849*, în *Transilvania*, VIII, nr. 15, august, 1875, p. 164-168.
- Naghi 1979 - Gheorghe Naghi, *Memoriile lui Ștefan Moldovan din 1852 și 1854 cu privire la școlile românești din Hațeg*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 421-430.
- Naghi 1986-1987 - Gheorghe Naghi, *Un manuscris inedit a lui Ștefan Moldovan privitor la Țara Hațegului în mijlocul secolului al XIX-lea (I)*, în *Sargetia*, XX, 1986-1987, p. 306-307.
- Olteanu 1892 - Paulu Olteanu, *Schiță monografică a opidului Hațegu*, în *Transilvania*, XXIII, iulie, nr. 7, 1892, p. 215-230.
- Pascu et alii 1983 - Ștefan Pascu, Ioan Chindriș, Ioan Gabor (coordonatori), *George Bariț și contemporanii săi. Corespondență primită de la Iordache Mălănescu, Nicolae Nițon Bălășeanu, Gavril Munteanu și Ștefan Moldovan*, vol. VI, București, 1983.
- Patachi 1957 - Liviu Patachi, *Ștefan Moldovan și Timotei Cipariu. Știri inedite*, în *MB*, nr. 1-3, 1957, p. 71-81.
- Păcurariu 2002 - Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a doua, București, 2002.
- Păcurariu 2004 - Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, ediția a 3-a, Iași, 2004.
- Radu 1903 - Demetriu Radu, *Dieceza Lugojului*, Lugoj, 1903.
- Radu 1913 - Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913.
- Rusu 1990 - Adrian Andrei Rusu, *Ștefan Moldovan – istoricul*, în *Cultură și societate în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 1990, p. 243-253.
- SJANH - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Hunedoara.
- Teodor 1972 - Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj, 1972.
- Vulea 2002 - Camelia Elena Vulea, *Rolul preotului în viața lui Ștefan Moldovan, vicar al Hațegului*, în *Identitate și alteritate 3 – studii de istorie politică și culturală*, Omagiu profesorului Liviu Maior, Cluj-Napoca, 2002, p. 122-128.
- Vulea 2009a - Camelia Elena Vulea, *Școala românească în vicariatul greco-catolic al Hațegului. A doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 2009.
- Vulea 2009b - Camelia Elena Vulea, *Biserica greco-catolică din vicariatul Hațegului (1850-1918)*, Cluj-Napoca, 2009.

Cuvinte-cheie: Ștefan Moldovan, Biserică, școală, Lunca Cernii, Valea Lupului, preparandia.

Keywords: Ștefan Moldovan, church, school, Lunca Cernii, Valea Lupului, *Präparande*.

Lista abrevierilor

Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Național Secuiesc. Sfântu-Gheorghe.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művész-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” Cluj-Napoca).
AIGS	- Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”. Târgu Mureș.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Aluta	- Aluta (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timișoara.
AnEtn	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AOG	- Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien.
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Național al Unirii. Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArhSom	- Arhiva Someșană. Arhiva Someșană. Revistă istorico-culturală. Năsăud, 1924-1940.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reșița-Cluj-Napoca.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918”. Alba Iulia.
AUO	- Analele Universității din Oradea. Istorie, Arheologie. Oradea.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.

BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Național de Istorie a României. București.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
Barlangkutatas	- Barlangkutatas. Hoehlenforschung. Budapest (1913-1943).
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studentești. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timișoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii. Alba Iulia.
BMMN	- Buletinul Muzeului Militar Național. București.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMP	- Bibliotheca Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Bonner Jahrbücher	- Bonner Jahrbücher. Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Köln/Bonn.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
Boreas	- Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie. Münster.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BSPF	- Bulletin de la Société Préhistorique Française. Paris.
BȘȘC	- Buletinul Societății Științifice din Cluj. Cluj.
BUA	- Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia. Alba Iulia.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
CAI	- Caiete de Antropologie Istorică. Revistă Semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică. Universitatea „Babeș-Bolyai”. Cluj-Napoca.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”. Bacău.
CB	- Caiete Banatica. Muzeul de Istorie al Județului Caraș-Severin. Reșița.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCRPM	- Cercetări de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal. București.
CI	- Cercetări Istorică. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iași.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.

CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București (1920-1945).
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumidava	- Cumidava. Muzeul Județean Brașov. Brașov.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”. București.
Delfo	- Il coltello di Delfo. Rivista di cultura materiale e archeologia industriale. Roma.
Der Anschnitt	- Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau. Bochum.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EA	- Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology. Association for Environmental Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
FSI	- Forensic Science International.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
GCA	- The Geochimica et Cosmochimica Acta. Washington University.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Deva (1880-1913).
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
Interacademica	- Interacademica. Les travaux de la VI-ème et VII-ème session annuelle Cernăuți (1999) et Mangalia/Neptun (2000) (editori: Victor Cojocaru, A. G. Korvin-Piotrovskij, Adrian Poruciu). București, 2001.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science, Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.

JQS	- Journal of Quaternary Science.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JSKV	- Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins. Hermannstadt (Sibiu) (1881-1922).
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este urmată de aceeași revistă.
Marmatia	- Marmatia. Muzeul Județean Maramureș. Baia Mare.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
Materijali	- Poceci ranih zemljoradnickih kultura u Vojvodini i Srpskom Podunavlju, Materijali X, Srpsko arheološko društvo. Gradski muzej, Subotica. Beograd.
MB	- Mitropolia Banatului. Timișoara.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MI	- Magazin istoric. Revistă de cultură istorică. București.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Nemus	- Nemus. Alba Iulia.
Nexus	- Nexus. The Canadian Student Journal of Anthropology. Department of Anthropology McMaster University Hamilton, Ontario, Canada.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc., United Kingdom.
OmIA	- Omagiu Profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice (ed. Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu). Alba Iulia, 2005.
OmPCI	- Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani (ed. Emil Condurachi, Georges Cogniot, Pavel Reiman, Stanciu Stoian). București, 1965.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
Partium	- Analele Universității Creștine Partium. Oradea.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Institutul de Arheologie și Istoria Artei. Cluj-Napoca.
Perspective	- Perspective. Revista Misiunii Române Unite din Germania. München.
PB	- Patrimonium Banaticum. Timișoara.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
Potaissa	- Potaissa. Studii și comunicări. Turda.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QSR	- Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RM	- Revista muzeelor. București.
RMM	- Revista muzeelor și monumentelor istorice. București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istoricе și de Artă. București.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
Saalburg Jahrbuch	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums. Berlin.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului Județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
Singidunum	- Singidunum. Muzej grada Beograda. Beograd.
SJ	- Saalburg-Jahrbuch. Publikationen des Saalburgmuseums. Saalburg.
SOA	- Südostdeutsches Archiv. München.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMMIM	- Studii și materiale de muzeografie și istorie militară. Muzeul Militar Central. București, 1968.
SP	- Studii de Preistorie. București.
StComCaransebeș	- Studii și comunicări. Muzeul Județean de Etnografie și Istorie Locală. Caransebeș.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare. Satu Mare.
Suceava	- Suceava. Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu. Sibiu.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).
Symposium Badener	- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
The Bead Journal	- The Bead Journal (din anul 1978 <i>Ornament</i>). The Bead Museum, Glendale. Arizona.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).

TISER	- Travaux de l'Institut de Spéléologie « Emile Racovitza ». București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Budapest.
VAMZ	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VHA	- Vegetation History and Archaeobotany. The Journal of Quaternary Plant Ecology, Palaeoclimate and Ancient Agriculture - Official Organ of the International Work Group for Palaeoethnobotany.
Vigilia	- Vigilia. Budapest.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean. Arad.